

ओडिशा राज्य आणि इतर

विरुद्ध

राधेश्याम अग्रवाल

(दिवाणी अपील क्रमांक 4934/2022)

24 मार्च 2023

[न्यायमूर्ती एम. आर. शाह आणि न्यायमूर्ती बी. व्ही. नागरत्ना]

संविदा -दंडाची रक्कम-जेव्हा न्याय्य नसेल तेव्हा-दिलेले काम पूर्ण करण्यासाठी मुदतवाढ देताना प्रतिवादींना-कंत्राटदारांना ठोठावण्यात आलेला दंड-निर्णय: ओडिशा सार्वजनिक बांधकाम विभागाच्या संहितेच्या (ओ. पी. डब्ल्यू. डी. संहिता) कलम 3.5 .5 (व) चा वापर करून राज्य सरकारने दंड ठोठावला होता.)-तथापि, करार रद्द करण्यात आला आहे अशा प्रकरणात कलम लागू आहे -येथे, तो करार रद्द करण्याचे प्रकरण नाही-म्हणून, कलम 3.5. 5 (व) अजिबात लागू होणार नाही-करार किंवा ओ . सा . बां . वि . संहिता किंवा संविदा संविदेची मुदत वाढवताना दंड ठोठावण्याची तरतूद करत नाही-तथापि, दिलेल्या प्रकरणात, मुदतवाढ देताना दंड लादण्यात राज्य सरकार न्याय्य ठरू शकते परंतु, कंत्राटदाराला हे लक्षात आणून दिले पाहिजे की वाजवी दंड लादल्यावर मुदतवाढ दिली जाऊ शकते-अशा प्रकारे, सध्याच्या प्रकरणात, राज्याकडून कंत्राटदाराला नोटीस न देता मुदतवाढ देताना एकतर्फी दंड आकारणे न्यायोचित नव्हते-त्यामुळे मुदतवाढ देताना दंड आकारणे उच्च न्यायालयाने बेकायदेशीर आणि योग्यरित्या बाजूला सारले.

दिवाणी अपील न्यायाधिकारक्षेत्रः
दिवाणी अपील क्रमांक 4934/2022.

डब्ल्यू. पी. सी. क्रमांक 14922/2019 च्या सह दिवाणी अपील क्रमांक 4936 आणि 4935 /2022 मधील ओडिशा उच्च न्यायालयाच्या कटक खंडपीठाने दिनांकित 08.04.2021 च्या निकाल आणि आदेशावरून.

शिव शंकर मिश्रा, देबब्रत दास, कनिका सी., राजेश के. नायक, उमाकांत मिश्रा, अपीलकर्त्यांचे वकील. प्रतिवादीसाठी शुभ्रांशु पाधी, आशिष यादव, विशाल बंशल, राजेश्वरी शंकर, अनिरुद्ध संगनेरिया, वकील.

न्यायालयाचा निर्णय न्यायमूर्ती एम. आर. शाह यांनी पारित केला.

1. कटक येथील उच्च न्यायालयाने रिट याचिका क्रमांक 14922/2019, 10344/2021 आणि 20066/2019 मध्ये पारित केलेल्या आक्षेपित न्यायनिर्णय आणि आदेशांबद्दल व्यथित आणि असमाधानी वाटल्याने, उच्च न्यायालयाच्या द्विसदसीय खंडपीठाने संबंधित कंत्राटदारांनी-मूळ रिट याचिकाकर्त्यांनी सादर केलेल्या उक्त रिट याचिकांना परवानगी दिली आहे आणि दिलेले काम पूर्ण करण्यासाठी मुदतवाढ देताना लादलेला दंड बाजूला ठेवला आहे, ओडिशा राज्याने सध्याची अपिले दाखल केली आहेत.

2. सोयीसाठी, उच्च न्यायालयाने रिट याचिका क्र. 14922/2019 मध्ये दिलेल्या आक्षेपित न्यायनिर्णय आणि आदेशातून उद्धवलेल्या दिवाणी अपील क्र. 4934/2022 मधील तथ्ये सांगितली आहेत, जी थोडक्यात खालीलप्रमाणे आहेत:- असे.

2.1 येथे प्रतिवादी-मूळ रिट याचिकाकर्ते, जो विशेष दर्जाचा कंत्राटदार आहे, त्याला "नाबार्ड सहाय्य आर. आय. डी. एफ.-XIII अंतर्गत नुआपारा जिल्ह्यातील खारियार बोडेन

सिनापाली रोड (एम. डी. आर.-121) च्या सुधारणेचे कंत्राट, 8/000 किमी. आणि 9/000 किमी., 12/200 किमी. ते 20/959 किमी., 23/550 किमी. ते 2 9/000 किमी. आणि 44/300 किमी. ते 48/800 किमी.) साठी देण्यात आले होते. संविदा आणि कार्यदिशानुसार, काम 12.09.2009 पर्यंत पूर्ण करायचे होते. तथापि, कंत्राटदार करारनिविष्ट अवधित काम पूर्ण करू शकला नाही आणि 12.03.2014 पर्यंत चालू राहिले. त्याने 12.03.2014 द्वारे काम पूर्ण केले. कंत्राटदार-मूळ रिट याचिकाकर्त्याने कामासाठी मुदतवाढ मिळावी यासाठी अर्ज केला. मुदतवाढ देण्याची विनंती योग्य प्राधिकरण/राज्य सरकारने दिनांक 1च्या आदेशानुसार स्वीकारली आणि परवानगी दिली, 13.09.2009 ते 12.03.2014 पर्यंतच्या वाढीव कालावधीत किंमतीत वाढ न करता, परंतु परिच्छेद 3.5 5 (व) नुसार वाढीव कालावधीत केलेल्या कामाच्या मूल्यापेक्षा @0.25% दंड आकारला. ओडिशा सार्वजनिक बांधकाम विभाग. कोड (ओ. पी. डब्ल्यू. डी. कोड) खंड-1.

2.2 13.09.2009 पासून 12.03.2014 पर्यंत मुदतवाढ देताना @0.25% दंड आकारणे हा उच्च न्यायालयासमोर रिट याचिकेचा विषय होता.

2.3 मूळ रिट याचिकाकर्ते-कंत्राटदाराच्या वतीने उच्च न्यायालयासमोर म्हणणे असे होते की मुदतवाढ देताना दंड आकारणे पूर्णपणे अस्वीकार्य होते. सादर करण्यात आला. ओ. पी. डब्ल्यू. डी. संहिता खंड-1 च्या परिच्छेद 3.5 5 (v) अन्वये ज्या अंतर्गत दंड आकारला गेला होता, लागू केला जाऊ शकला नसता, कारण या परिच्छेदानुसार दंड केवळ करार संपुष्टात आणल्या गेलेल्या प्रकरणातच आकारला जाऊ शकतो.

2.4 दुसरीकडे, कंत्राटदाराने करारनिविष्ट अवधित काम पूर्ण करण्यास उशीर केल्यामुळे आणि कंत्राटदाराने मुदतवाढीसाठी अर्ज केला होता, जो राज्य सरकारने स्वीकारला होता, त्यामुळे विलंबित कालावधीसाठी दंड आकारण्यास विभाग/राज्यांना मोकळीक होती. मुदतवाढ देताना

दंड आकारणे बेकायदेशीर आणि मनमानी आणि ओ. पी. डब्ल्यू. डी. च्या परिच्छेद 3.5. 5 (v) च्या पलीकडे असल्याचे मूळ रिट याचिकाकर्त्याच्या वतीने कंत्राटदाराच्या वतीने केलेले निवेदन स्वीकारत , आक्षेपित न्यायनिर्णय आणि आदेशाद्वारे, उच्च न्यायालयाने दंड आकारणी रद्द केली आहे, जी सध्याच्या याचिकेचा विषय आहे. दिवाणी अपील क्रमांक 4935 आणि 4936/2022 मध्ये राज्याने अशाच प्रकारचे दंड आकारले आहेत, मात्र दंडाची टक्केवारी बदलती आहे. अशाच एका कारणावरून, उच्च न्यायालयाने या प्रकरणांमध्येही आकारला जाणारा दंड रद्द केला आहे. त्यामुळे ओरिसा राज्याने प्रस्तुत अपिले दाखल केली आहेत.

3. राज्याच्यावतीने बाजू मांडणारे विद्वान वकील श्री.शिवशंकर मिश्रा यांनी जोरदारपणे निवेदन केले आहे की कंत्राटदाराने निर्धारित वेळेत काम पूर्ण केले नाही आणि त्यामुळे कंत्राटदाराकडून काम पूर्ण करण्यास विलंब झाला आणि कंत्राटदाराने मुदतवाढ मिळावी यासाठी अर्ज केला होता हे निर्विवाद आहे , मात्र, वाढीव कालावधीत केलेल्या कामाच्या मूल्यानुसार दंडाच्या देयकाच्या अधीन राहून याला राज्य सरकारने परवानगी दिली होती.

3.1 पुढे असे सादर केले जाते की कलम 2 (अ) आणि (ब), कराराच्या अटी आणि शर्तीचे कलम 4 आणि ओ. पी. डब्ल्यू. डी. संहितेच्या खंड 3.5.30 च्या संयुक्त वाचनावर, राज्य सरकारला कराराअंतर्गत कामात विलंब झाल्यास दंड आकारण्याचा अधिकार आहे.

3.2 असा युक्तिवाद केला गेला की उच्च न्यायालय हे मान्य करण्यात अपयशी ठरले आहे की कराराअंतर्गत काम पूर्ण होण्यास मोठा विलंब झाला होता आणि म्हणूनच, केवळ वेगळ्या तरतुदीनुसार आकारल्या जाणाऱ्या दंडाचा उल्लेख केल्यामुळे, कंत्राटदाराला दंड काढून टाकण्याच्या कोणत्याही न्याय्य अधिकाराचा दावा करण्याचा अधिकार राहणार नाही.

3.3 वरील निवेदने सादर करणे आणि कराराच्या संबंधित कलमांवर आणि ओ. पी. डब्ल्यू. डी. संहितेच्या संबंधित कलमांवर अवलंबून राहून, सध्याच्या अपीलाने मान्य करावी , अशी प्रार्थना केली जाते.

4. मूळ रिट याचिकाकर्त्यापैकी संबंधित प्रतिवादींच्या वतीने हजर असलेले विद्वान वकील श्री शुभांशू पाधी यांनी या सर्व याचिकांना तीव्र विरोध केला आहे.

4.1 मूळ रिट याचिकाकर्त्यांच्या संबंधित प्रतिवादींच्या वतीने हजर असलेले विद्वान वकील श्री पाधी यांनी जोरदारपणे सादर केले आहे की, खटल्याची तथ्ये आणि परिस्थिती पाहता, उच्च न्यायालयाने मुदतवाढ देताना आकारलेला दंड बाजूला सारण्यात कोणतीही चूक केलेली नाही.

4.2 पुढे असे सादर केले जाते की दंडासहित मुदतवाढ देणाऱ्या पत्रकात/आदेशात बाबतीत राज्य सरकारने कलम ओ. पी. डब्ल्यू. डी. कोडचे 3.5. 5 (व) वर भर दिला आहे. . उच्च न्यायालयाने योग्यरित्या निरीक्षण केल्याप्रमाणे, मुदतवाढ देताना दंड ठोठावताना उक्त कलम लागू होणार नाही. असा युक्तिवाद केला जातो की कलम 3.5. 5 (व) कंत्राटदाराने काम करण्यात अपयशी ठरल्यामुळे करार संपुष्टात आला असेल अशा प्रकरणात लागू होईल. सध्याच्या प्रकरण संविदा संपुष्टात आणण्याचे प्रकरण नव्हते, तर मुदतवाढीचे प्रकरण होते. त्यामुळे मुदतवाढ देताना दंड आकारणे हे कायद्याने अयोग्य असल्याचे उच्च न्यायालयाने योग्य निरीक्षण नोंदवले आहे.

4.3 पुढे असा युक्तिवाद केला गेला की सादर करताना राज्याच्या वतीने हजर असलेल्या विद्वान वकिलांनी ओ. पी. डब्ल्यू. डी. संहितेच्या कलम 3.5.30 वर भर दिला आहे. तथापि, ओ. पी. डब्ल्यू. डी. संहितेचा उपरोक्त कलम 3.5.30 देखील मुदतवाढ देताना राज्याला दंड आकारण्याची परवानगी देत नाही.

4.4 असा युक्तिवाद केला गेला की, अन्यथा, कंत्राटदाराने सादर केलेल्या अर्जावर कंत्राटदाराला निर्धारित वेळेत काम पूर्ण करता न येण्याचे खरे कारण असल्याचे सांगून एकदा मुदत वाढवली गेली की, त्यानंतर राज्याला दंडाच्या रकमेबाबत कंत्राटदाराला सुनावणीची कोणतीही संधी न देता, मुदत वाढवताना दंड आकारणे/लादणे शक्य झाले नाही. 4. 5 वरील निवेदने प्रस्तुत करून , सध्याची याचिका फेटाळली जावी अशी प्रार्थना केली गेली .

5. संबंधित पक्षांच्या वतीने हजर असलेल्या विद्वान वकिलांचे म्हणणे ऐकल्यानंतर आणि उच्च न्यायालयाने दिलेला आक्षेपित निर्णय आणि आदेश पाहिल्यानंतर, या न्यायालयाच्या विचारार्थ उपस्थित केला जाणारा लघु प्रश्न असा आहे की कंत्राटदाराच्या बाजूने मुदतवाढ देताना, जेव्हा कंत्राटदार करारांतर्गत निर्धारित वेळेत काम पूर्ण करण्यात अपयशी ठरतो आणि त्यानंतर करारांतर्गत निर्धारित कालावधीच्या पलीकडे काम पूर्ण करतो, तेव्हा राज्य सरकार कंत्राटदाराच्या बाजूने दंड आकारणे न्यायोचित आहे का?

5.1 उपरोक्त मुद्द्याचा विचार करण्यासाठी, करार आणि ओ. पी. डब्ल्यू. डी. संहितेच्या संबंधित कलमांचा संदर्भ देणे आणि त्यांचा विचार करणे आवश्यक आहे, जे खालीलप्रमाणे आहेत:-

संविदा कराराची संबंधित तरतूद: मुदतवाढ

खंड -4 "जर कंत्राटदाराला काम पूर्ण करण्यासाठी मुदतवाढ हवी असेल, तर त्याच्या अंमलबजावणीत अपरिहार्यपणे अडथळा निर्माण झाला असेल किंवा इतर कोणतेही कारण असेल तर तो कार्यकारी अभियंत्याला, ज्या अडथळ्यामुळे त्याला वर नमूद केल्याप्रमाणे मुदतवाढ हवी आहे त्या तारखेपासून 30 दिवसांच्या आत लेखी अर्ज करेल आणि कार्यकारी अभियंता, जर त्याच्या मते (जी अंतिम असेल) वाजवी कारणे दर्शविली गेली तर, त्याच्या

मते, आवश्यक किंवा योग्य असेल अशी मुदतवाढ, जर असेल तर, अधिकृत करेल. कार्यकारी अभियंत्याने त्या वेळी तो विलंबासाठी नुकसानभरपाईचा दावा करतो का कंत्राटदाराला कळवावे." "

ओ. पी. डब्ल्यू. डी. संहितेच्या संबंधित तरतुदी

ओ. पी. डब्ल्यू. डी. संहितेचे 3.5.5 चा खंड (5) अनुखंड 1 - "टक्केवारी अनुसूची हा वस्तू दर, अनुसूचीकमी कंत्राटदार इत्यादींव्यतिरिक्त असेल. अशा संविदांमध्ये प्रमाणांच्या अनुसूचीमध्ये अशा वस्तूचा अंदाजित दर आणि त्याच्या रकमेचा उल्लेख असेल. कंत्राटदाराने निविदा दस्तऐवजाशी संलग्न केलेल्या विहित स्वरूपात अंदाजित खर्चापेक्षा जास्त किंवा कमी टक्केवारीचा (आकडेवारी तसेच शब्दांमध्ये) उल्लेख करावा. निविदेत सहभागी झालेले कंत्राटदार एकापेक्षा जास्त कामांसाठी सशर्त सवलत देऊ शकतात. स्वतंत्र सीलबंद लिफाफ्यात सादर केलेला सवलतीचा प्रस्ताव प्रथम उघडला जाईल, घोषित केला जाईल आणि नोंदवला जाईल. अशा प्रकारे देऊ केलेल्या सवलतीचा विचार त्याच निविदा सूचनेत बोलावलेल्या 5 पैकी सर्व पॅकेजेसचे पान 3 उघडल्यानंतर केला जाईल. दोन किंवा अधिक कामासाठी निविदा देऊ इच्छिणाऱ्या कंत्राटदारांनी प्रत्येकी स्वतंत्र निविदा सादर अनुसूचीाव्यात. प्रत्येक निविदेत त्यांनी ज्या कामांचा संदर्भ दिला आहे, त्यांचे नाव आणि संख्या लिफाफ्यावर लिहिली असेल. टक्केवारी दरासाठी स्वीकारलेले स्वरूप हे वस्तू दर निविदांसाठी स्वीकारलेल्या फॉर्मसारखेच आहे, परंतु 'वस्तू दर' या शब्दाच्या जागी 'टक्केवारी दर' वापरला जाईल आणि कंत्राटी फॉर्मला पी-1 असे नाव दिले जाऊ शकते. यामध्ये वेळ हेच सार आहे. कंत्राटदाराने अनुसूचीारात निर्दिष्ट केलेल्या प्रगतीचा विशिष्ट दर राखणे आवश्यक आहे. जेव्हा कामाची प्रगती अनुसूचीाराच्या अटींनुसार होत नाही, तेव्हा अनुसूचीार दंडासह संपुष्टात आणला जाऊ शकतो. नमूद केलेले प्रमाण वैयक्तिक वस्तूंसाठी 10 टक्क्यांच्या मर्यादेपर्यंत वाढवले किंवा कमी केले जाऊ शकते, जे अंदाजित खर्चापेक्षा जास्तीत जास्त 5 टक्के असेल. जर ते वर नमूद केलेल्या मर्यादेपेक्षा जास्त असेल तर कोणतेही पैसे भरण्यापूर्वी सक्षम

प्राधिकरणाची पूर्वपरवानगी अनिवार्य आहे. पूर्ण होण्याचा कालावधी निश्चित आहे आणि पुढील उच्च प्राधिकरणाच्या च्या योग्य मान्यतेसह अपवादात्मक परिस्थितीशिवाय त्यात बदल केला जाऊ शकत नाही.

ओ. पी. डब्ल्यू. डी. संहितेचा कलम 3.5.30 "अपरिहार्य अडथळा किंवा इतर कोणत्याही कारणास्तव काम पूर्ण करण्यासाठी मुदतवाढ देण्यासाठीचा अर्ज" अशा अडथळ्याच्या 30 दिवसांच्या आत कंत्राटदाराद्वारे सादर केला जाईल आणि विभागीय अधिकारी असा अर्ज मिळाल्यानंतर पंधरा दिवसांच्या आत आवश्यक किंवा योग्य समजल्या जाणाऱ्या मुदतवाढीला अधिकृत किंवा शिफारस करेल. मुदतवाढ देण्यासाठी वरिष्ठ प्राधिकरणाची मंजूरी आवश्यक असल्यास विभागीय अधिकार्याने त्यांची शिफारस शक्य तितक्या लवकर पाठवावी. उच्च प्राधिकरणाने त्याच्या कार्यालयात शिफारस प्राप्त झाल्याच्या तारखेपासून 60 दिवसांच्या आत त्याचा निर्णय कळवावा. सक्षम प्राधिकरणाचे आदेश वेळेवर प्राप्त न झाल्यास विभागीय अधिकारी संबंधित अधिकार्यांना सूचित करून मुदतवाढ देऊ शकतात जेणेकरून करार अंमलात असलेला राहू शकेल, परंतु ही मुदतवाढ कळवताना त्याने कंत्राटदाराला कळवले पाहिजे की कराराच्या संबंधित कलमांतर्गत नुकसान भरपाई आकारण्याच्या सरकारच्या अधिकारावर पूर्वग्रह न ठेवता मुदतवाढ देण्यात आली आहे."

5.2 दंडाच्या आकारणीसह मुदतवाढ देणाऱ्या पत्रात, राज्य सरकार खंड 3 चा वापर करून दंड आकारते. ओ. पी. डब्ल्यू. डी. संहितेचे कलम 3.5 . 5 (v). तथापि, हे लक्षात घेणे आवश्यक आहे. करार संपुष्टात आलेल्या प्रकरणात ओ. पी. डब्ल्यू. डी. संहितेचा खंड 3.5. 5 (व) लागू होईल. जेव्हा कामाची प्रगती कराराच्या अटीनुसार होत नाही, तेव्हा ते योग्य प्राधिकरण/राज्याला दंडासह करार संपुष्टात आणण्याची परवानगी देते. येथे, ए करार संपुष्टात आणण्याचे प्रकरण नाही. म्हणून, ओ. पी. डब्ल्यू. डी. संहितेचे कलम 3. 5.5. (व), जे मुदतवाढ

देणान्या पत्रव्यवहारात लागू केले गेले आहे, परंतु दंड आकारणीसह ते अजिबात लागू होणार नाही.

5.3 जोपर्यंत राज्याच्या वतीने हजर असलेल्या विद्वान वकिलाने ओ. पी. डब्ल्यू. डी. संहितेच्या कलम 3.5.30 वर अवलंबून राहण्याचा संबंध आहे, तोपर्यंत या कलमांतर्गतही मुदतवाढ देताना दंड आकारण्याची तरतूद नाही. कलम 3.5.30 मध्ये केवळ अशी तरतूद आहे की मुदतवाढीबाबत कंत्राटदाराला कळवताना, कराराच्या संबंधित कलमांतर्गत नुकसानभरपाई वसूल करण्याच्या राज्य सरकारच्या अधिकारावर पूर्वाग्रह न ठेवता मुदतवाढ दिली जात असल्याची माहिती त्याला दिली गेली पाहिजे. कराराचा संबंधित खंड पाहिल्यास आणि/किंवा विचारात घेतल्यास, मुदतवाढ देताना दंड आकारला जाऊ शकतो अशी कोणतीही अट करारात नमूद केलेली नाही. मुदतवाढीच्या संदर्भात संबंधित खंड 4 आहे, जे येथे वर प्रस्तुत केले गेले आहे. त्यामुळे मुदतवाढ देताना दंड आकारणे हे पूर्णपणे कायद्याच्या अधिकाराशिवाय आहे आणि ते बेकायदेशीर आहे. तेच उच्च न्यायालयाने योग्यरित्या बाजूला सारले आहे. संविदा किंवा ओ. पी. डब्ल्यू. डी. संहितेत करार वाढवताना दंड आकारण्याची तरतूद नाही.

5.4 अन्यथा, हे लक्षात घेणे आवश्यक आहे की विशिष्ट टक्केवारीचा दंड आकारण्यापूर्वी, मुदतवाढ देताना, मुदतवाढ देताना आणि कोणत्या दराने दंड का आकारला जाऊ शकत नाही याबद्दल कंत्राटदाराला सुनावणीची संधी देण्यात आलेली नाही. दिलेल्या प्रकरणात, मुदतवाढ देताना दंड आकारण्यात राज्य सरकार न्याय्य ठरू शकते. तथापि, कंत्राटदाराला हे लक्षात आणून दिले पाहिजे की वाजवी दंड लादल्यावर मुदतवाढ दिली जाऊ शकते. तथापि, कंत्राटदाराच्या निदर्शनास न आणता, एकतर्फीपणे, मुदतवाढ देताना राज्याने दंड आकारणे योग्य नाही.

6. वरील बाबी लक्षात घेऊन आणि वर नमूद केलेल्या कारणांमुळे, उच्च न्यायालयाने मुदतवाढ देताना आकारला गेलेला दंड योग्यरित्या रद्द केला आहे. अशा परिस्थितीत, सध्याचे अपील अयशस्वी झाले आहे आणि ते फेटाळले जाण्यास पात्र आहे आणि त्यानुसार फेटाळले जाते. प्रकरणांच्या तथ्यांमध्ये, खर्चाबाबत कोणताही आदेश नसेल. याचिका फेटाळण्यात आल्या.

अस्वीकरण

या न्यायनिर्णयाच्या मराठी भाषेतील या अनुवादाचा वापर हा पक्षकारास त्याच्या/तिच्या मातृभाषेमध्ये त्याचा अर्थ समजून घेण्यापुरताच मर्यादित राहील आणि त्याचा इतर कोणत्याही कारणाकरता वापर करता येणार नाही. तसेच इंग्रजी भाषेतील न्यायनिर्णय हाच सर्व व्यावहारिक आणि कार्यालयीन वापराकरिता विश्वसनीय असेल आणि तोच त्यातील आदेशाच्या निष्पादन आणि अंमलबजावणी करता वैध मानला जाईल.
